

УДК 343.98

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ТА САМОВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА

Ковальова Н.Г., ад'юнкт
Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті визначені типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, та розроблений комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямований на вирішення завдань розслідування в умовах зазначених слідчих ситуацій.

Ключові слова: самовільне зайняття земельної ділянки, самовільне будівництво, розслідування злочинів, типові слідчі ситуації, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

В статье определены типичные следственные ситуации, возникающие при расследовании самовольного занятия земельного участка и самовольного строительства, а также, разработан комплекс следственных (розыскных) и негласных следственных (розыскных) действий направлен на решение задач расследования в условиях указанных следственных ситуаций.

Ключевые слова: самовольное занятие земельного участка, самовольное строительство, расследование преступлений, типичные следственные ситуации, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия.

Kovalova N.G. TYPICAL INVESTIGATION OF THE SITUATION THE INITIAL STAGE OF INVESTIGATIONS UNAUTHORIZED OCCUPATION OF LAND PLOTS AND UNAUTHORIZED CONSTRUCTION

The article by investigative typical situations that arise during the investigation of unauthorized occupation of land and unauthorized construction, and complex investigation (search) and covert investigative (detective) actions to address the challenges in terms of investigating these investigative situations.

Key words: unauthorized occupation of a land plot, unauthorized construction, crime investigation, investigators typical situation investigation (investigative) actions, covert investigative (detective) actions.

Постановка проблеми. Будь-яка діяльність відбувається за певних обставин і перебуває під впливом різноманітних чинників. Одним із таких чинників при розслідуванні самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва є слідча ситуація. Існує чимало визначень поняття «слідча ситуація», але, незважаючи на це, аналіз відповідних наукових положень дозволяє дійти висновку, що криміналістичне вчення про слідчі ситуації відноситься до числа найбільш глибоко досліджених як з теоретичного, так і з практичного боків. У зв'язку з цим підтримуємо точку зору Р.Л. Степанюка і вважаємо, що типова слідча ситуація – це сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обстановку, що склалась на відповідному етапі розслідування [1, с. 146–150].

Від слідчої ситуації залежать як проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, особливості їх тактики, так і розслідування в цілому. Аналіз слідчої ситуації, що складається на певний момент розслідування, дозволяє висунути слідчі версії, поетапно визначити конкрет-

ні завдання розслідування та алгоритм дій слідчого, спрямований на їх вирішення.

Стан дослідження. Одне з перших визначень слідчої ситуації було сформульовано наприкінці 70-х рр. видатним ученим-криміналістом О.Н. Колесніченко: «Слідча ситуація – це певне становище у розслідуванні злочину, що характеризується наявністю тих чи інших доказів та інформаційного матеріалу й виникаючими у зв'язку з цим конкретними завданнями його збирання і перевірки» [2, с. 214]. Цей елемент методики розслідування неодноразово був предметом дослідження багатьох вчених, проте дискусія щодо окремих його положень та визначення ведеться й до сьогодні. Певний внесок у розвиток вчення про слідчу ситуацію зробили такі вчені, як О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, Г.А. Матусовський та ін. [3]. Подальший розвиток та удосконалення положень даного вчення здійснюється й донині, а саме при дослідженні питань методики розслідування окремих видів злочину, зокрема й самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. Водночас існують певні проблеми щодо визначення

слідчих ситуацій розслідування цього виду злочинів, їх сутності та типовості, критеріїв поділу на види.

Метою статті є визначення, на підставі аналізу матеріалів слідчої та судової практики, типових слідчих ситуацій, що виникають при розслідуванні самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, а також розробка комплексу організаційно-тактичних заходів, спрямованих на вирішення завдань в умовах зазначених слідчих ситуацій.

Виклад основного матеріалу. У літературі наведено різні класифікації слідчих ситуацій розслідування злочинів, які викладені в роботах В.П. Бахіна, А.М. Гусакова, Г.А. Зоріна, Л.Я. Драпкіна, А.О. Філющенко, М.П. Яблокова, Заслуговує на увагу класифікація слідчих ситуацій, розроблена Л.Я. Драпкіним. Зокрема він пропонує поділяти ситуації на прості, які, у свою чергу, поділяються на вихідні, проміжні і завершальні, та складні ситуації, які класифікуються залежно від кількості, характеру і змісту формуючих чинників на проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно-неупорядковані, комбіновані (змішані) [4, с. 11–14; 5, с. 41–44].

На підставі аналізу юридичної літератури, матеріалів слідчої та судової практики вважаємо, що на початковому етапі розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва виникає коло найбільш типових слідчих ситуацій, зміст яких у значній мірі визначається джерелом, видом та об'ємом інформації, що міститься в первинному матеріалі про злочин. З урахуванням вищезазначеного можна виділити типові слідчі ситуації та відповідні їм завдання початкового етапу розслідування, а також комплекси слідчих (розшукових) дій та інших заходів:

1. На початку кримінального провадження є достатньо інформації про обставини злочину та осіб, які його вчинили. У багатьох випадках такі кримінальні провадження розпочаті на підставі заяви потерпілого, представників органів місцевого самоврядування або на підставі даних, отриманих із засобів масової інформації. Така слідча ситуація характеризується наявністю інформації про вчинення самовільного зайняття земельної ділянки, самовільного будівництва та інформації про особу, яка його вчинила. Слід зауважити, що з урахуванням специфіки вказаних злочинів ця типова слідча ситуація є найбільш поширеною у слідчій практиці.

2. На початку кримінального провадження є дефіцит інформації щодо обставин злочину та осіб, які його вчинили. Такі кримінальні провадження розпочаті на підставі

заяви потерпілого, представників органів місцевого самоврядування або на підставі даних, отриманих із засобів масової інформації, в яких міститься інформація про факт вчинення самовільного зайняття земельної ділянки або самовільного будівництва, але відсутня інформація про обставини вчинення злочину та про особу, яка його вчинила.

3. Кримінальне провадження розпочато на підставі інформації про можливий злочин, що міститься в матеріалах перевірки, проведеної контролюючими органами. У цій слідчій ситуації, в даних, що надійшли від контролюючих органів, міститься інформація про обставини злочину, а також про особу, яка, можливо, його вчинила, але існують певні прогалини в матеріалах, що містять інформацію про злочин.

З метою оптимізації та ефективності розслідування слідчому доцільно скласти план розслідування самовільного зайняття земельної ділянки чи самовільного будівництва, зумовлений ситуаціями, що виникають на початковому етапі розслідування. Так, у першій слідчій ситуації слідчим висувуються версії щодо способу, обстановки, наслідків зазначених злочинів, та осіб, причетних до злочину. У другій ситуації, коли виявлені сліди злочину, але особу злочинця не встановлено, слідчим висувуються версії щодо особи злочинця, можливих співучасників, механізму вчинення злочину. Перевірка версій проводиться шляхом планування та проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

На підставі проведеного дослідження та аналізу слідчої практики *перша* слідча ситуація характеризується обсягом інформації щодо обставин злочину у первинному матеріалі, який надходить до слідчого, й тому є найбільш сприятливою для розслідування. У матеріалах, які надходять до слідчого, як правило, містяться дані про особу або осіб, причетних до злочину. Виявлені факти самовільного зайняття земельної ділянки або виявлені факти самовільного будівництва, які підтверджуються відповідними документами. Комплекс слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести в цій ситуації, визначається слідчим з урахуванням інформації, що міститься в документах, наданих оперативними підрозділами.

В указаній слідчій ситуації основними завданнями слідчого є: встановлення дійсності події злочину, його обставини та причетність до злочину підозрюваних осіб; визначення початкових слідчих (розшукових) дій; одержання інформації про обставини злочину від підозрюваного; забезпечення збереження необхідних документів, що підтверджують обставини злочину; оцінка

інформації про обставини злочину, що знаходиться у наявних документах, виявлення і фіксація матеріальних слідів злочину; одержання інформації про обставини, що мають значення для кримінального провадження, від свідків; перевірка документів; вирішення інших питань, що потребують використання спеціальних знань. Ці задачі вирішуються за допомогою проведення такого комплексу заходів:

1. Огляд місця події, який доцільно провести невідкладно після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а у деяких випадках й до внесення таких відомостей, оскільки саме ця слідча (розшукова) дія дозволяє встановити та зафіксувати ознаки самовільного зайняття земельної ділянки або самовільного будівництва, поки вона не була знищена, навмісно частково або повністю змінена чи піддана впливу природних явищ тощо.

2. Вивчення документів (це може бути державний акт на право власності або користування землею; рішення органів місцевого самоврядування; договір оренди; акти обстеження земельної ділянки фахівцями та ін.). Їх аналіз дозволяє встановити ознаки злочину; вирішити завдання на подальшому етапі розслідування; визначити слідчим послідовність проведення і тактику подальших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій і дозволяє прийняти рішення про вилучення документів, які мають значення для розслідування на даному етапі, зокрема такі документи вилучаються в: місцевих державних адміністраціях та місцевих радах; бюро технічної інвентаризації; територіальних відділах земельних ресурсів; установах, які мають повноваження з користування та контролю за землями відповідної категорії (наприклад, підрозділах Держземінспекції, Державної екологічної інспекції міністерства охорони навколишнього природного середовища, Державної архітектурно-будівельної інспекції); на підприємствах, що проводили земельні та будівельні роботи на самовільно зайнятій ділянці. З цією метою, слідчому необхідно отримати ухвалу суду про тимчасовий доступ до речей і документів.

3. Допит підозрюваного. Ця слідча дія є першочерговою у наявній ситуації.

4. Слідчий огляд документів: речових доказів, а також інших документів. 5. Проведення обшуку. Найчастіше ця слідча дія проводиться за місцем роботи та проживання підозрюваних. Зокрема під час обшуку можуть бути виявлені документи, які вони склали під час підготовки до злочину чи у ході його вчинення та які підтверджують факт самовільного зайняття земельної

ділянки та самовільного будівництва (договори, чорнові записи, плани місцевості, земельної ділянки, будівлі тощо).

6. Допит свідків, у ході якого можна встановити спосіб та обстановку вчинення злочинів, викрити співучасників, виявити інші обставини. Такими свідками можуть бути працівники Держземагенства або відділів земельних ресурсів, працівники Державної архітектурно-будівельної інспекції, очевидці самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, свідки, які бачили, як проводяться роботи на тій чи іншій земельній ділянці або безпосередньо брали участь у них, свідки, які виконували роботу за допомогою спеціальної техніки (сільськогосподарської, будівельної та ін.), свідки встановлення меж на земельній ділянці, здійснення охорони на будівельних майданчиках, свідки, які можуть охарактеризувати підозрюваного, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті.

7. Призначення судових експертів. У першу чергу судової будівельно-технічної експертизи. У деяких випадках виникає необхідність у призначенні судової почеркознавчої експертизи з метою встановлення виконавця рукописного тексту та ін.

8. Слідчий експеримент, який проводиться у тих випадках, коли необхідно перевірити наявні у провадженні показання, уточнити вже отримані дані й тоді, коли прогнозується можливість одержання нових доказів (слідів, предметів та інших об'єктів на місці події), що з якихось причин (наприклад, поверхове проведення огляду місця події або не проведення його взагалі) не зафіксовані в матеріалах кримінального провадження, проте мають певне доказове значення, а одержати їх шляхом проведення інших слідчих (розшукових) дій не виявляється можливим.

9. Пред'явлення особи (підозрюваного) для впізнання, яке проводиться у тих випадках, коли потерпілий та свідки заявляють, що бачили та можуть впізнати осіб, які самовільно зайняли земельну ділянку, або осіб, які проводили на ній будівельні роботи. У деяких випадках під час розслідування такого злочину може виникнути ситуація, коли необхідно пред'явити для впізнання будівлю чи споруду, транспортні засоби чи будівельну техніку.

Друга типова слідча ситуація характеризується відсутністю інформації про самовільне зайняття земельної ділянки або самовільне будівництво та про особу, яка вчинила цей злочин. Комплекс слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести в цій ситуації, залежить від змісту первинного матеріалу. Завдання слідчого в цій ситуації є такими: з викорис-

танням типових версій виявлення максимальної кількості даних, що характеризують злочинця, місця його знаходження, просіювання виявлених запідозрених осіб, встановлення винної особи; визначення початкових слідчих (розшукових) дій; одержання інформації про обставини злочину від підозрюваного; забезпечення збереження необхідних документів, що підтверджують обставини злочину; оцінка інформації про обставини злочину, що знаходиться у наявних документах, виявлення і фіксація матеріальних слідів злочину; одержання інформації про обставини, що мають значення для кримінального провадження, від свідків; перевірка документів; вирішення інших питань, що потребують використання спеціальних знань. Алгоритм дій слідчого в такій ситуації виглядає таким чином: вивчення наявних документів; визначення необхідних для розслідування документів і місць їхнього знаходження; обрання найбільш оптимальних засобів одержання документів; отримання тимчасового доступу до речей і документів; огляд документів (речових доказів); вивчення одержаних документів; допит свідків та очевидців цього злочину; призначення судових експертиз. У такій ситуації доцільно установити місцезнаходження радіоелектронного засобу. Ця негласна слідча (розшукова) дія полягає у застосуванні технічних засобів локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу. Найчастіше саме ця негласна слідча (розшукова) дія проводиться для встановлення місцезнаходження мобільного телефону в мережі операторів рухомого (мобільного) зв'язку без розкриття змісту повідомлення. Наприклад, коли особу, яка вчинила даний злочин не встановлено, але є свідки, які виконували певні роботи на самовільно зайнятій земельній ділянці, або проводили самовільне будівництво. Саме за допомогою вищезазначеної негласної слідчої (розшукової) дії можна встановити місцезнаходження особи злочинця. Для проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунаційну мережу, кінцеве обладнання (номер мобільного телефону та IMEI).

Третя типова слідча ситуація характеризується наявністю певних прогалин у матеріалах про злочин, оскільки цей матеріал збирається органами, які здійснюють нагляд (контроль) за використанням та охороною земель, та іншими контролюючими органами без участі працівників правоохоронних органів. Фактично первинний матеріал у такій ситуації складається

з документів, що вказують на відсутність права власності на землю. Перш за все це може бути державний акт на право власності або користування землею; рішення органів місцевого самоврядування; договір оренди; акти обстеження земельної ділянки фахівцями та ін.; довідки перевірки та документи, що додаються до нього. Недоліки, виявлені слідчим у таких матеріалах, як правило, легко усуваються. Але слід зауважити, що в зазначеній ситуації перед слідчим постає першочергове завдання – ретельна перевірка результатів перевірок контролюючих органів та встановлення ознак злочинів у виявлених правопорушеннях, що у свою чергу потребує вжиття додаткових заходів. У багатьох випадках у матеріалах, що надходять до слідчого, відсутні відомості про причетність до злочину конкретної особи, яка самовільно зайняла земельну ділянку або здійснила самовільне будівництво. Завданням слідчого в цій ситуації є одержання інформації про обставини злочину з матеріалів перевірки Державного земельного агентства або з матеріалів, які надані оперативними підрозділами; оцінка інформації про обставини злочину, що знаходиться у наявних документах; забезпечення збереження необхідних документів, що підтверджують обставини злочину; виявлення і фіксація матеріальних слідів злочину; одержання інформації про обставини, що мають значення для кримінального провадження, від свідків; перевірка документації; вирішення інших питань, які потребують спеціальних знань.

Алгоритм дій слідчого виглядає таким чином: а) вивчення кількісного та змістовного складу наявних документів; б) допит особи, яка проводила перевірку до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань; в) проведення огляду місця події; г) призначення судових експертиз слідчим; ґ) визначення кола потрібних слідству документів і місць їхнього знаходження; д) обрання найбільш оптимальних засобів одержання документів; е) одержання документів (тимчасовий доступ до речей і документів, проведення обшуку); є) слідчий огляд документів; ж) вивчення одержаних документів; з) допит свідків злочину; и) допит підозрюваного; і) встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно зі ст. 268 КПК України (особливості яких зазначені вище в умовах першої слідчої ситуації).

Висновок. При розслідуванні самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва на початковому його етапі виникає коло найбільш типових слідчих ситуацій, зміст яких у значній мірі визначається джерелом, видом та об'ємом

інформації, що міститься у первинному матеріалі про злочин. Ці ситуації обумовлюють специфічні завдання слідчого та складають комплекс криміналістичних рекомендацій, спрямованих на їх вирішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Степанюк Р. Л.. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : [монографія] / За заг. ред. д. ю. н., проф. А. Ф. Волобуєва. – Харків, 2012. – С. 146–150.
2. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : дисс. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза. – Х.: Б.и., 1967. – 666 с.
3. Баев Я. О. Следственные ситуации : их тактическая и методическая сущность // Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). – М. : Академия управления МВД РФ, 2002.
4. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978.
5. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1987.
6. Драпкин Л. Я. Общая характеристика следственных ситуаций // Следственная ситуация: [сб. науч. тр] / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности ; отв. ред. В. В. Клочков. – М., 1985. – С. 11–14.
7. Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений / Учен. тр. Свердлов. юрид. ин-та. – Вып. 41. – Свердловск, 1975. – С. 41–44.
8. Розслідування самовільного зайняття земельної ділянки або самовільного будівництва: методичні рекомендації / З. С. Галаван, Р. Л. Степанюк, Д. Д. Заяць, В. І. Павликівський. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009.
9. Актуальні проблеми застосування нового кримінально-процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 5 жовтня 2012). – Харків, ХНУВС, 2012.